

SZÖVEGÉRTELMEZŐ DANTE-KÉPEK –
KELEMEN JÁNOS „KOMÉDIÁMAT HÍVOM TANÚMUL”
AZ ÖNREFLEXIÓ NYELVE DANTÉNÁL CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

A magyar dantisztikai szakirodalom mára egyre szerteágazóbbá vált. Van benne olyan irány, amely – a hagyományos filológiai értelmezéseket követve – marad a műelemzés tradicionális vonalánál és Dante művét igyekszik úgy bemutatni és elemezni, hogy benne feltárul a Firenzéből száműzött költő saját énje, személyisége. Van olyan irányzat, amely azt mutatja be, szintén példákkal alátámasztva, hogy Dante az ember üdvözülésének rögs útját írja le az *Isteni színjáték*ban, egész életműve pedig a hívó Dante megnyilvánulása. E két főbb vonulat mellé egyre határozottabban zárkózik fel a legújabb irodalomtudományi módszereket, a filológián túl a hermeneutikai eszköztárat használó értelmezés-együttes, amely Dantét, mint filozófust tárja az olvasó elé. Ennek is sokféle változata jelenik meg a magyar interpretációkban. Nem is beszélve azokról a *lectura Dantis*-okról, melyek a tíz éve, (pontosabban 2004 februárjában) alakult Magyar Dantisztikai Társaság (MDT) ülésein és folyóiratában (*Dante Füzetek*) látnak napvilágot. Igen örvendetes ez a megélnéklés, melynek alapját az a rendkívül sokrétűség és bonyolultság adja, mely Dante életművét jellemzi.

Jelentős könyvet tett közzé Dantéről legutóbb Kelemen János, több Dante-könyv szerzője, a MDT elnöke. Három részből áll a mű, tehát – ahogyan a szerző is állítja – tanulmánykötet. Az első nagyobb fejezet (160 oldal) lehetne akár egy önálló monográfia is. Ez Dante önreferenciájáról, az önmagára irányulásról, *saját maga* megjelenítéséről szól *saját* műveiben. A második rész két *lectura Dantis*-t tartalmaz, míg a harmadik részben néhány jelentős filozófiai kérdést tárgyal a szerző. Az első nagyobb fejezet önállóan is megállná a helyét, de így kiegészítve is látható, milyen sokrétűen foglalkozik a szerző Dante munkásságával. A könyvből pedig egyértelműen kiderül, hogy szerzője *nemzetközi mércével mérve is* elmélyült a Dante-értelmezésben. Ezért azután (az első részt mindenképpen) *feltétlenül* idegen nyelven kellene kiadni.

Kelemen János ebben a művében tulajdonképpen szintetizál. Egyrészt szintetizálja saját életpályájának előző ismereteit a strukturalizmustól a nyelvfilozófián át Dantéig. Másrészt Dantén belül is összegzi a már előző könyveiben, tanulmányaiban kifejtett álláspontját, de jelentősen *megújítja azt*. Mint egy életpálya összegző műve, Kelemen János mostani könyve jelentős teljesítmény a hazai tudományos közéletben. Azért is állítjuk ezt, mert a szerző otthonosan mozog az irodalomelmélet, az irodalomtudomány, a filológia, a nyelvtudomány, a hermeneutika, a filozófiatörténet, a művelődéstörténet legkülönbözőbb témáiban, időszakaiban. Nem is szólva arról, hogy *lenyűgöző* Kelemen János Dante-ismerete, utalásai az életmű egyes darabjaira, fejezeteire, gondolataira, soraira. Ugyanílyen biztosan mozog a nemzetközi dantisztikai szakirodalom területén is.

Lássuk, melyik az a tézis, melyet Kelemen János a dantei önreflexió kapcsán állít, és amely jelentős újdonságot hoz a hazai, de a nemzetközi Dante-szakirodalomban is. Ezt a rövid *Utószó*ban fejt ki. Ez esetben a „költészet és a filozófia történetének azt a szálát tartjuk kezünkben, mely a *cogitó*hoz, az ész, a tudat és a lélek modern önvizsgálatához vezet” – írja a könyv szerzője. Danténak tehát a közismerten jelentős irodalomtörténeti szerepét kiegészíti azzal, hogy az emberiség személyiségfejlődésében is kiemelkedően fontos helyet biztosít neki azzal, ahogyan saját szellemi önfejlődését leírja, ami a filozófia- és művelődéstörténetben ekkor még teljesen újnak számított. Ez az önreflexió, saját személyiségének a középpontba állítása képezi a könyvnek az alapmotívumát, hiszen ennek „kiaknázása Dante költészetének egyik alapvető vonása, tudatosan és rendszeresen alkalmazott eszköze” – írja az *Előszó*ban.

Ehhez a rendszeres „kiaknázáshoz” használja fel a szerző egyrészt a filológiai, másrészt a hermeneutikai módszert. Mindezzel azonban oda jut, hogy a dantei életművet *csak* szöveggként kezeli. Ezzel kapcsolatban két említésre méltó dolgot kell felhoznunk. Az egyik, hogy Kelemen az egész életművet *tudatosan konstruálnak* tartja (ez igaz is), amelyet – szerinte – az önreferencialitás köt össze szövegszerűen, az oda-vissza utalásokkal: *Az új élet* utal a *Komédiára*, a *Vendégség* is utal rá, a *Színjáték* utal vissza *Az új életre*, stb. Az egészet egy szöveg hálózatszerű összefüggésében mutatja be. E koncepció szerint Dante semmit sem csinál véletlenül, még akkor sem, ha abbahagyja egyes művei írását. Az önreflexió mindig is jelen van nála és így nincs benne semmi következetlenség. Kérdés viszont, hogy vajon nem teremti-e újra tökéletesként az egészet Kelemen interpretációja? A másik mindenképpen kiemelendő tétele Kelemen János könyvének Dante (legalább) *hármás személyiségének* tételezése. Van ugyanis az empirikus, élő Dante, a költő Dante, aki ír és van a főszereplő (az emberiséget jelképező utazó) Dante. A szerző elképesztő ismeretanyag birtokában mutatja be, hogy adott szöveghelyeken hogyan és miképpen jelenik meg műveiben a firenzei költő. S való igaz, a szövegelemzésből egyértelműen kiderül, hogy Dante különböző szerepekben tűnik fel műveiben, hol költőként, hol empirikus személyként, hol utazóként, sőt „szereplő költőként” is megjelenik. Ez a könyv igazi nívója, azzal együtt, hogy Kelemen kimutatja, hogy Dante az olvasó személyét is több „funkcióban” ábrázolja (mint vendég, mint útitárs, vagy mint hajós). Bonyolult szövegstruktúra bontakozik ki így előttünk. A kérdés most már csak az, vajon nem bontja-e így meg az elemzés Dante személyiségének egységét? Mert hány „én”-je is van Danténak? Vagy egység és sokféleség egyszerre van meg Dante személyiségében? Valószínűleg. Kelemen János erre a kérdésre a *mémeté* és az *ipseité* fogalmának megkülönböztetésével adja meg az érvényes választ. A személyiség változik, mert mindig ugyanaz a Dante (*mémeté*) van jelen, de változása közben is önmaga marad (*ipseité*).

A tanulmánykötet kifejezetten Dante nyelvezetével és szöveggörpuszával foglalkozik. Így jön létre az az értelmezés, melyben a szereplők (így Dante) hús-vér realitása már nincs jelen. Itt minden csak szövegösszefüggés lett. Guido Cavalcanti csak „intellektuálisan, szöveggként van jelen az implicit szerzőnek a szövegében” (*Pokol*, X., 88.). Dante ájulása („caddi come corpo morto cadé”) is elméleti, intellektuális jellegű. (89.) Számára Beatrice csak egy név, és amikor valami tartalmat kellene mondani, gyorsan

visszakozik. Nagyon messzire került egykori mesterétől, Koltay-Kastner Jenő értelmezésétől, aki Dante realizmusát, a valóságos lét bemutatását mindennél fontosabbnak tartotta Danténál. Lehet-e ez vajon két különböző irodalomtudományi módszer következménye? Úgy véljük, mindkettő érvényes módszer *különböző korokban* egy-egy mű megítélésekor. A mai szövegelemző és értelmező, hermeneutikai módszer számos újdonságot képes feltárni és bemutatni egy művön belül, ami a hagyományos értelmezések figyelmét esetleg elkerülte. Ráadásul a dantisztika ma már olyan ismeretanyagot tárt fel, hogy új eredményt csak új módszertan bevezetésével és alkalmazásával lehet igazán elérni. Ezt teszi könyvében Kelemen János.

A könyv olyan kérdéseket, összefüggéseket elemez, tár fel és magyaráz, amely komoly ismereteket feltételez olvasójától. Ezért úgy véljük, hogy a mű tulajdonképpen csak specialistáknak szól, megértéséhez szükséges *Dante összes műveinek az ismerete*. Olvasható viszont akár részletekben is, hiszen a könyv egy-egy kérdést nagyon didaktikusan tárgyal és így is sok információt ad a Dante iránt érdeklődő olvasónak.

Dante születése 750. évfordulójára írta ezt a művet Kelemen János. Tulajdonképpen ezzel köszönti Magyarországot a firenzei költőt. És ez a kötet igazán méltó Dante emlékéhez.